

דגם להתפתחות חיובית של תלמידים בסיכון

התקציר מבוסס על המאמר :

Edwards, O.V., Mumford, V. E., & Serra-Roldan, R. (2007). A positive youth development model for students considered at risk. *School Psychology International*, 28 (1), 29-45.

במדינות שונות מוקדשת לאחרונה תשומת-לב רבה לילדים בסיכון מבחינת הישגיהם בבתי ספר והתנהגותם הכללית. מדינות אחדות אף קידמו חקיקה המיועדת לסייע לילדים בסיכון ובסכנת הנשירה ולעזור להם להעלות את רמת הישגיהם (ניו זילנד, בריטניה, ארצות הברית). זיהוי התלמידים המוגדרים כנמצאים בסיכון מתבצע לעיתים קרובות על סמך התנהגויות מסוכנות. כתוצאה מכך, המאפיינים השליליים של הילדים והתנהגותם הופכים להיות נקודת מוצא למעורבות. גישה זאת עשויה אמנם לסייע ברמת הזיהוי של ילדים בסיכון, אף היא מדגישה את החולשות של הילדים ואת הפן השלילי של התנהגותם ולכן מביאה למעורבות לא אפקטיבית. לעומת זאת, דגש על הצדדים החזקים חשוב ביותר לבניית תוכנית מעורבות מוצלחת. בנוסף לכך, חוקרים טוענים, כי עצם ההגדרה של ילדים בסיכון היא שלילית, משום שהיא מדגישה מאפייני אישיות מסוימים, מה שעלול להביא לסטיגמטיזציה.

יש להדגיש כי לא קיימת הסכמה בקרב החוקרים באשר לזיהוי המדויק של הגורמים המסכנים; הקשר הסיבתי אינו תמיד חד-משמעי. במה שחוקרים אחדים מגדירים כמצב מסוכן, חוקרים אחרים יראו אתגר או אפילו הזדמנות. האינטראקציה המורכבת שבין הילד לסביבה אינה מאפשרת חיזוי קל של תוצאות חיוביות או שליליות.

אחת הגישות החשובות לזיהוי, להבנה ולסיוע לילדים בסיכון היא הגישה הסביבתית, ששמה דגש על היבטים שונים בהתפתחות הילד ועל הקשר המורכב והדו-צדדי בינו לבין סביבתו. הגישה הסביבתית מאפשרת להתייחס להתנהגויות מסוכנות באופן שיטתי, תוך בחינת מערכות אינטראקטיביות שונות שבתוכן הילד מתפקד - בית הספר, הקהילה, הבית, החברים. הגישה הסביבתית מדגישה את הצורך לא רק במעורבות חיצונית, אלא בשילוב בין מעורבות חיצונית לפנימית מצד הילד עצמו. בעניין זה חשוב במיוחד המונח "חוסן". הגישה הסביבתית מפחיתה את התלות בהערכות הנוכחיות המבוססות על חסרונות והיא שואפת לפתח את החוסן באמצעות מעורבות הנשענת על ראייה חיובית יותר.

המונח "חוסן" (resiliency) כולל בתוכו תכונות התורמות להסתגלות ולתפקוד במצבים שונים ומאפשרות להצליח למרות אירועים שליליים ולחץ סביבתי שלילי. ילדים שפיתחו חוסן מתאפיינים ברמה גבוהה של הערכה עצמית וביטחון עצמי, הם מסוגלים לפתור בעיות חברתיות ומאמינים שביכולתם להשפיע על מהלך חייהם. במהלך התמודדות עם הלחץ השלילי הם נשענים על מוקד הפיקוח הפנימי. חשוב לציין, כי לפי נתונים מחקרניים, מרבית הילדים המתאפיינים ברמת חוסן גבוהה חוו

בחייהם קבלה ללא תנאי לפחות מצד מבוגר משמעותי אחד (הורה, קרוב משפחה, מורה, מדריך, חונך).

המחקרים שבדקו את מקורות החוסן מייחסים אותו לשלושה גורמים עיקריים:

- גורמים פנימיים: ויסות עצמי, יכולות קוגניטיביות, תכונות אופי.
- גורמים משפחתיים: הורות חיובית, התקשרות בטוחה.
- גורמים סביבתיים: למשל, האווירה בבית הספר שמעודדת התנהגות פר-חברתית.

מקורות אלה מאפשרים לילדים להתגבר על השפעות שליליות ומכשולים. למרות זאת, רוב המחקרים על אודות תלמידים בסיכון מתמקדים בגורמים השליליים ולא במאפיינים של הילדים ושל סביבתם, שעשויים לתרום לפיתוח חוסן. לעומת זאת, הדגם להתפתחות חיובית (PYD) שם דגש לא על חולשות, אלא על הצדדים החזקים בפרספקטיבה ההתפתחותית, דהיינו על "נכסים התפתחותיים" (developmental assets).

נכסים התפתחותיים של ילדים מהווים רשת של תכונות סביבתיות ובין-אישיות, המשפרות את תוצאותיהם בלימודים ובחיים בכלל. החוקרים מבחינים בכ-40 נכסים התפתחותיים, שכמותם בחיי הילד קשורה ברמה שבה הוא מפתח חוסן. נכסים התפתחותיים כוללים קשרים חברתיים, חוויות, סוגי סביבה וצורות התקשרות; הם יכולים להיות גם חיצוניים וגם פנימיים. הנכסים החיצוניים שייכים לקטגוריות הבאות:

- תמיכה, צורך בסביבה מגנה ותומכת.
- העצמה: תחושת הערכה מצד הסביבה.
- גבולות וציפיות: על ילדים לדעת באופן ברור מה מצופה מהם, מה נמצא בגבולות המותר ומה מעבר.
- שימוש יעיל בזמן: צורך בהזדמנויות להעשרה ולפיתוח באמצעות פעילות יצירתית ובונה.

על בתי ספר וארגונים אחרים שעובדים עם ילדים להתמקד בבניית סביבה התואמת פיתוח נכסים התפתחותיים חיצוניים ופנימיים כאחד. הנכסים הפנימיים כוללים:

- מחויבות לחינוך וללמידה.
- ערכים חיוביים.
- מיומנויות חברתיות.
- זהות והערכה עצמית חיובית.

המחקרים שנעשו בילדים בני תרבויות שונות מראים, כי ילדים שמגלים רמת חוסן גבוהה מתאפיינים בנכסים התפתחותיים פנימיים וחיצוניים דומים. תהליך של הקניית נכסים התפתחותיים הולך בד בבד עם הפחתה בהתנהגויות מסוכנות ועלייה בהישגים הלימודיים ובתפקוד גם בבית ספר וגם מחוצה לו. רמת החוסן קשורה בכמות הנכסים המאפיינים את הילד. לכן, טיפול בבניית הנכסים התפתחותיים מביא גם לפיתוח חוסן וגם למניעת התנהגויות מסוכנות ונשירה. דגם ה-PYD מהווה מסגרת

לבניית נכסים התפתחותיים חיצוניים ופנימיים. הוא מתאים לגישה הסביבתית ששמה דגש על מעורבות מוקדמת ועל מניעה.